

باد در دیوان حافظ

اثر: عبدالرضا سیف

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران

(از ص ۱۶۳ تا ۱۷۵)

چکیده:

در سخن جاودانه و شعر سحرآمیز حافظ شیرین سخن، هر چیزی به طرز رندانه‌ای جای گرفته آنچنان که گویی لسان‌الغیب آن را برای اولین بار در دیوان آسمانی خویش به کار برده است و طرحی نو درانداخته.

در بررسی دیوان حافظ شیرازی بی‌درنگ درمی‌یابیم که باد جایگاه ویژه‌ای دارد، چرا که سریع و بی‌دریغ وظیفه آوردن و بردن خبر را برای عاشق و معشوق بر عهده دارد.

در سحر کلام خواجه شیراز، باد و انواع آن چون صبا، نسیم و شمال حضور دارند که این حضور عامل حرکت و شادابی گردیده است.

در این تحقیق ضمن بیان ترکیبات و توصیفات باد و انواع آن، به نقش و هدفی که خواجه شیراز بر عهده آنها نهاده، اشاره شده است و سعی بر این است که زبان خاص حافظ در بیان مقصود، به طور اجمال بیان گردد.

واژه‌های کلیدی: باد، صبا، نسیم، شمال، پیام‌رسانی، عاشق، معشوق.

مقدمه

شعر حافظ همه بیت الغزل معرفت است

آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

در سخن جاودانه و شعر زیبای حافظ، هر چیزی به طرز رندانه‌ای جای گرفته آنچنان که گویی حافظ شیرازی آنرا برای اولین بار در دیوان آسمانی خویش به کار گرفته و اینگونه توصیف نموده است.

استفاده بجا و زیبا برای بیان مقصود و رسیدن به مقصد ویژگی مهم و بی نظیر کلام سحرآمیز حافظ شیرین سخن است و بس. در نگاهی گذرا به دیوان حافظ درمی‌یابیم که باد جایگاه ویژه‌ای دارد، چراکه سریع و بی دریغ در هر زمان خبری از معشوق به عاشق یا پیامی از عاشق به معشوق می‌رساند.

حدوداً در یک سوم از غزلهای حافظ، باد یا جلوه‌های آن چون نسیم، صبا و شمال حضور دارند که این حضور عامل حرکت و شادابی در دیوان حافظ گردیده است. بهره‌گیری از افعال آوردن و بردن، گشودن و بستن، آمدن و فرستادن، افتادن و خاستن و فشاندن به حالت حرکت و سیالیت شعر حافظ بسیار کمک کرده است. باد در نظر حافظ همچون یار اوست، چراکه هر دو دست نیافتنی و گذرا هستند و باید آنها را احساس کرد.

در این بررسی اجمالی، ضمن بیان ترکیبات و توصیفات باد و جلوه‌های آن، به نقش و هدفی که خواجه شیراز برعهده آنها نهاده اشاره شده است. در نزد حافظ باد چون امانتداری است که خبری از یار را به مقصد می‌رساند و رازدار عاشق است، با این همه نمی‌توان به او اعتماد کرد، چراکه گاهی باد هم از بوی یار مست می‌شود و خود عاشق او می‌گردد.

نقش و وظیفه باد تنها خبر رسانی نیست، بلکه بوی زلف، بوی نفس و جامه، بدن و رخ، کوی یار، نسیم خط و نسیم گلشن جان را به عاشق می‌رساند. اینک ترکیبات و توصیفات باد و جلوه‌های آن در دیوان حافظ:

باد:

باد شرطه ۵-۲، باد غرور ۸-۴، باد خزان ۱۹-۹ و ۴۸-۸، باد بهاری ۲۱-۴ و ۱۶۶-۲ و ۲۲۵-۷ و ۲۷۴-۵، باد یمانی ۴۸-۶، باد فتنه ۶۰-۶، باد صبا ۶۹-۵ و ۹۵-۶ و ۱۳۰-۸، باد دی ۱۶۶-۳، باد صبح ۱۴۵-۳ و ۲۳۱-۵، باد صبحگاهی ۴۸۹-۱۲، باد صبحدم ۱۱۹-۷، باد سحرگهی ۱۴۷-۲، باد هوا ۱۷۴-۲، باد شبگیری ۳۵۴-۴، باد یمن ۳۹۰-۴، باد شمال ۳۲۲-۲، باد گل بیز ۴۱-۱، باد پیمان ۴-۱، باد غالیه سا ۵۸-۵، باد غیرت ۱۳۴-۱، باد استغنا ۲۰۱-۵، باد نافه گشای ۱۷۵-۲، باد بدست ۷-۳ و ۲۴-۷ و ۱۰۰-۴، باد پریشانی ۴۷۴-۶، باد نوروزی ۲۴۰-۱، نفس باد صبا ۱۶۴-۱، تماشاخانه باد صبا ۴۰۲-۳، اسب باد ۲۵-۷، فراش باد ۴۲۹-۸، سعی باد ۱۶۹-۴، نخوت باد دی ۱۶۶-۳، گره به باد زدن ۸۸-۷، تند باد حوادث ۴۷۷-۵.

صبا:

باد صبا ۶۹-۵ و ۹۵-۶ و ۱۳۰-۸، نسیم باد صبا ۱۴۷-۱، نسیم صبا ۱۲۲-۸، نفس باد صبا ۱۶۴-۱، پیک صبا ۱۳۸-۶ و ۴۶۷-۶ و ۴۷۱-۱، برید صبا ۸۸-۳، بلبل صبا ۳۴-۳، هدهد صبا ۹۰-۱، عیسی صبا ۹۳-۸، تماشاخانه باد صبا ۴۰۲-۳، دستبرد صبا ۳۸۸-۴، دست صبا ۱۶-۷ و ۴۲۰-۲، پشت صبا ۳۱-۷، غیرت صبا ۸۸-۳، بیماری صبا ۱۲۹-۵، غماز صبا ۱۲۰-۵ و ۱۹۵-۲، بند برگردن صبا ۴۰۲-۵.

نسیم:

نسیم باد صبا ۱۴۷-۱، نسیم صبا ۱۲۲-۸، نسیم باد مصلأ ۱۰۱-۹، نسیم باد نوروزی ۴۵۴-۱، نسیم جعدگیسو ۹۵-۱، نسیم موی ۲۳-۱، نسیم زلف ۲۳۴-۷ و ۴۷۴-۶، نسیم عرق چین ۳۵۴-۴، نسیم می ۸۴-۵، نسیم مشک تاتاری ۹۹-۷،

نسیم گلشن ۱۱۴ - ۸، نسیم گل ۳۲ - ۳، نسیم سحر ۱۹ - ۱ و ۱۱۰ - ۴ و ۱۳۹ - ۵ و ۱۴۰ - ۶ و ۱۴۴ - ۳ و ۲۳۷ - ۷ و ۳۲۸ - ۴، نسیم سحری ۸۱ - ۵ و ۳۶۷ - ۴، نسیم صبح ۶۰ - ۷ و ۳۲۲ - ۶ و ۴۷۶ - ۱، نسیم صبحگاهی ۶ - ۵ و ۱۳۰ - ۶، نسیم پیام ۱۲۹ - ۷، نسیم وصال ۳۲ - ۶، نسیم وصل ۲۴۷ - ۲، نسیم حیات ۳۷۹ - ۱، نسیم خط ۲۳۸ - ۳، نسیم عطرگردان ۳۷۴ - ۳، نسیم طره دوست ۴۴۱ - ۲، نسیم معنبر ۴۱۶ - ۱، نسیم بهار بخش ۲۷۵ - ۳، نسیم روضه شیراز ۲۶۹ - ۱، نسیم گره گشا ۱۴۵ - ۳، نسیم شمال ۳۰۲ - ۱ و ۳۰۳ - ۱، نسیم منزل لیلی ۳۴۹ - ۵، بوی نسیم ۳۰ - ۲، دست نسیم ۳۶ - ۱ و ۵، گرد نسیم ۷۳ - ۴، گل خوش نسیم ۴۱۱ - ۲، نسیم بهشت ۷۹ - ۱ و ۱۳۰ - ۳.

اهداف باد و جلوه‌های آن در دیوان حافظ:

۱- رابطه بین عاشق و معشوق

خواجه شیراز از باد برای پیام‌رسانی به معشوق خویش استفاده نموده و هرگاه با خطابی او را روانه درگاه دوست می‌نماید، در همین حال انتظار دریافت خبری را از درگاه معشوق به واسطه باد دارد.

خواجه شیراز برای رسیدن به مقصود خویش که آن خبررسانی یا خبرداری از یار است، باد و جلوه‌های آن را با افعالی سراسر وزش و تحرک و جنبش در اشعار خویش نشان می‌دهد که این افعال عبارتند از: گشودن، رفتن، رساندن، رسیدن، فرستادن، انداختن، راندن، فرمودن، دادن، افتادن، گرداندن، وزیدن، گذر کردن، شدن، آمدن، ناهه گشایی، گذشتن، چاک زدن، افتان و خیزان، داشتن، عرضه داشتن، بوسه زنی، غایه سایی، عبیر فشانی، رقصیدن، نواختن، دمیدن، آشفتن، بردن، وا کردن، شکفتن، گره گشایی، مشکبار کردن، افروختن، گرفتن، نشستن، بخشیدن، گل بیزی، گوش‌گذاری و نهادن.

باد برای ارتباط میان عاشق و معشوق دو وظیفه دارد؛ اولاً خبر از عاشق به

معشوق می‌برد و ثانیاً پیامی از معشوق به عاشق می‌رساند.

الف: خبر رسانی از سوی عاشق به معشوق

ای باد اگر به گلشن احباب بگذری

زنهار عرضه ده برجانان پیام ما ۱۱ - ۵

صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را

که سر به کوه و بیابان تو داده‌ای ما را ۴ - ۱

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست؟

منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست؟ ۱۹ - ۱

صبا از عشق من رمزی بگو یا آن شه خوبان

که صد جمشید و کیخسرو غلام کمترین دارد ۱۲۱ - ۸

علاوه بر این ابیات در غزلهایی که شماره آنها بیان می‌گردد، این وظیفه بیان

گردیده.

باد: ۵-۲، ۲-۱۰۲، ۲-۱۱۴، ۴-۱۳۸، ۱۶-۱۴۷، ۱-۱۴۷، ۲-۱۴۷، ۲-۱۶۹، ۲-۲۷۴، ۵-

۲۸۱-۳ و ۴-۳۲۲، ۲-۳۲۹، ۱۵-۳۳۰، ۷-۳۳۳، ۶-۳۴۱، ۶-۴۴۰، ۱-

نسیم: ۶-۵، ۵-۳۶، ۶-۵۱، ۶-۶۰، ۷-۱۱۰، ۴-۱۲۲، ۸-۱۲۹، ۷-۳۲۸، ۴-

۳۴۹-۵، ۴-۳۶۷، ۲-۳۸۵، ۱-۴۱۶.

صبا: ۷-۸، ۹-۲، ۱۲-۱۱، ۳-۵۸، ۱-۶۱، ۱-۸۸، ۲-۹۰، ۱-۱۲۱، ۸-۱۳۵، ۶-

۱۷۶-۸، ۱۹۵-۲، ۲-۲۴۳، ۷-۲۴۷، ۲-۲۶۷، ۱ و ۳-۳۳۳، ۷-۳۵۲، ۴-۳۷۴-

۵، ۳۹۰-۱۱، ۴۰۰-۱۰، ۴-۴۴۱، ۳-۴۴۸، ۱-۴۶۷، ۱-۴۷۱، ۱-۴۸۱.

ب: پیام رسانی از معشوق برای عاشق:

دوش آگهی زیار سفر کرده داد باد

من نیز دل به باد دهم، هر چه باد باد ۱۰۲ - ۱

با صبا همراه بفرست از رخت گلدسته‌ای

بوکه بویی بشنویم از خاک بستان شما ۱۲ - ۵

ای نسیم سحری خاک در یار بیار

که کند حافظ از و دیده دل نورانی ۴۷۲ - ۱۰

ای نسیم سحری بندگی من برسان

که فراموش مکن وقت دعای سحرم ۳۲۸ - ۴

علاوه بر این، در ابیات غزل‌های زیر می‌توان این نقش‌ها را مشاهده کرد.

باد: ۱۲۴ - ۲، ۱۴۵ - ۳، ۱۵۵ - ۲، ۱۷۳ - ۴، ۱۷۴ - ۱ و ۲، ۱۸۹ - ۷، ۲۲۵ - ۷،

۳۵۶ - ۵، ۴۵۹ - ۳، ۴۸۹ - ۱۲، ۴۹۳ - ۳ و ۴.

نسیم: ۱۴۴ - ۳، ۳۰۲ - ۱، ۳۲۲ - ۸، ۳۲۴ - ۶، ۱۴۵ - ۳.

صبا: ۵۶ - ۵، ۱۷۵ - ۱، ۱۸۹ - ۷، ۲۴۷ - ۱، ۱۲۲ - ۸، ۱۳۸ - ۶، ۱۴۵ - ۵، ۲۷۹ -

۶، ۴۰۸ - ۵، ۴۵۹ - ۳، ۴۹۳ - ۳ و ۴.

۲ - باد بوی معشوق و یاد او را می‌رساند

خون شد دلم به یاد تو هرگه که در چمن

بند قبای غنچه گل می‌گشاد باد ۱۰۲ - ۵

گر به نزهتگه ارواح برد بوی تو باد

عقل و جان گوهر هستی به نثار افشانند ۱۹۳ - ۹

از صبا هر دم مشام جان ما خوش می‌شود

آری آری طیب انفاس هواداران خوش است ۴۳ - ۲

ادامه این نقش باد را در ابیات این غزلها می‌توان دید:

باد: ۱۷۴ - ۲، ۱۹۳ - ۹، ۲۴۳ - ۱، ۳۰۰ - ۳، ۴۸۴ - ۷.

نسیم: ۷۳ - ۴، ۳۲۲ - ۸، ۱۴۲ - ۵.

صبا: ۸۷ - ۴، ۱۶۷ - ۳، ۲۴۴ - ۴.

۳ - بوی کوی یار

گفتم: خوشا هوایی کز باد صبح خیزد

گفتا: خنک نسیمی کز کوی دلبر آید ۲۳۱ - ۵

ز کوی یار می آید نسیم باد نوروزی

ازین باد ارمدد خواهی، چراغ دل برافروزی ۴۵۴ - ۱

ای صبا نکستی از کوی فلانی به من آر

زار و بیمار غم، راحت جانی به من آر ۲۴۸ - ۱

افزون بر این در ابیات این غزلها می توان این نقش را ملاحظه کرد:

باد: ۷۵ - ۵، ۱۳۵ - ۱.

نسیم: ۳۲۳ - ۷، ۳۴۹ - ۵.

صبا: ۱۹۲ - ۵، ۲۰۹ - ۶، ۲۱۰ - ۳، ۲۳۷ - ۲، ۲۴۸ - ۷، ۲۴۹ - ۱، ۴۳۷ - ۵.

۴ - بوی وصل یار

از دست رفته بود وجود ضعیف من

صبحم به بوی وصل تو جان باز داد باد ۱۰۲ - ۶

به بوی مزده وصل تو تا سحر شب دوش

به راه باد نهادم چراغ روشن چشم ۳۳۹ - ۶

و نیز این غزلها باد: ۳۹۰ - ۴، ۳۵۷ - ۶. نسیم: ۲۴۷ - ۲، ۱۴۲ - ۵.

۵- بوی بدن و رخ یار

تو گر خواهی که جاویدان جهان یکسر بیارایی

صبا را گو که بردارد زمانی برقع از رویت ۹۵ - ۴

به مژده جان به صبا داد شمع در نفسی

ز شمع روی تو اش چون رسید پروانه ۴۲۷ - ۷

همچنین در این غزلها: باد: ۲۱ - ۴. نسیم: ۶۶ - ۲. صبا ۱۳۰ - ۱.

۶- بوی زلف یار

دل که لاف تجرّد زدی، کنون صد شغل

به بوی زلف تو با باد صبحدم دارد ۱۱۹ - ۷

صبا تو نکهت آن زلف مشکبو داری

به یادگار بمانی که بوی او داری ۴۴۶ - ۱

صبا وقت سحر بویی ز زلف یار می آورد

دل شوریده ما را به بو در کار می آورد ۱۴۶ - ۱

نسیم زلف تو چون بگذرد به تربت حافظ

ز خاک کالبدش صد هزار لاله برآید ۲۳۴ - ۷

بقیه این وظیفه را در ابیات غزلهای زیر می توان پیگیری کرد:

باد: ۶۹ - ۵، ۹۵ - ۶، ۲۲۹ - ۴، ۴۰۲ - ۳، ۴۵۹ - ۳، ۴۷۴ - ۶

نسیم: ۲۳ - ۱، ۳۶ - ۱، ۸۱ - ۵، ۹۵ - ۱، ۲۳۴ - ۲، ۴۴۱ - ۲، ۴۷۴ - ۶.

صبا: ۱۶ - ۶، ۶۹ - ۵، ۷۳ - ۵، ۹۵ - ۶، ۱۲۲ - ۵، ۱۴۶ - ۱، ۱۸۷ - ۷، ۲۱۳ - ۳،

۲۲۴ - ۴، ۲۲۹ - ۴، ۲۸۰ - ۱، ۴۰۲ - ۳، ۴۲۰ - ۲، ۴۵۹ - ۳، ۴۴۶ - ۱، ۴۵۲ - ۹.

۷- بوی نفس و جامه یار

ز تاب آتش دوری شدم غرق عرق چون گل

بیاری باد شبگیری نسیمی زان عرق چینم ۳۵۴ - ۴

کس ندیده‌ست زمشک ختن و نافه چین
آنچه من هر سحر از باد صبا می‌بینم ۳۵۷ - ۶
تا معطر کنم از لطف نسیم تو مشام
شمه‌ای از نفحات نفس یار بیار ۲۴۹ - ۳

۸ - بوی خط (دستخط) یار

مگر نسیم خط صبح در چمن بگذشت
که گل به بوی تو برتن چو صبح جامه درید ۲۳۸ - ۳

۹ - بوی نسیم می یار

دل را که مرده بود حیاتی به جان رسید
تا بویی از نسیم می‌اش در مشام رفت ۸۴ - ۵
ای باد از آن باده نسیمی به من آر
کان بوی شفا بخش بود دفع خمارم ۳۲۵ - ۶

۱۰ - بوی خون دل ریش

زکوی یار بیار ای نسیم صبح غباری
که بوی خون دل ریش از آن تراب شنیدم ۳۲۲ - ۶
کلام آخر اینکه در دیوان خواجه شیراز، باد، هوایی صاف و لطیف برای شاعر به
ارمغان می‌آورد تا او با وزش آرام نسیم سحری در خلوت خویش به محبوب
بیندیشد و این آرامش که در سایه نسیم به دست آمده از سحرگاه تا سکوت صبحگاه
دوام دارد و شاعر را به سیر و سفر درونی سوق می‌دهد تا جایی که حضور دوست
را در بر خویش لمس نماید، همان گونه که نسیم را تنها لمس می‌کند و می‌داند که
دیدار ظاهری یار و نسیم دست نیافتنی است.

علاوه بر این وظایف که خواجه شیراز بر عهده باد گذاشته است، کارهای مهم دیگری چون خبر از بهار و سرسبزی و شادابی و پریشانی و سرما را با تصویرگریهای زیبا از باد و جلوه‌های آن می‌داند که در اینجا چند مورد به عنوان نمونه ذکر می‌شود. آن همه ناز و تنعم که خزان می‌فرمود

- عاقبت در قدم باد بهار آخر شد ۱۶۶ - ۲
نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد
عالم پیر دگر باره جوان خواهد شد ۱۶۴ - ۱
برکش ای مرغ سحر نغمه داودی باز
که سلیمان گل از باد هوا باز آمد ۱۷۴ - ۲
هوا مسیح نفس گشت و باد نافه گشای
درخت سبز شد و مرغ در خروش آمد ۱۷۵ - ۲
تنور لاله چنان بر فروخت باد بهار
که غنچه غرق عرق گشت و گل به جوش آمد ۱۷۵ - ۳
کنون که می‌دمد از بوستان نسیم بهشت
من و شراب فرح بخش و یار حور سرشت ۷۹ - ۱
بعد ازین دست من و دامن سرو و لب جوی
خاصه اکنون که صبا مزده فروردین داد ۱۱۲ - ۶

- خبر از خزان و بر باد رفتن

- می بیاور که ننازد به گل باغ جهان
هر که غارتگری باد خزانی دانست ۴۸ - ۸
بادت بدست باشد اگر دل نهی به هیچ
در معرضی که تخت سلیمان رود به باد ۱۰۰ - ۴

باغبانان ز خزان بی خبرت می بینم

آه از آن روز که بادت گل رعنا ببرد ۱۲۸ - ۳

ذره خاکم و درکوی تو ام جای خوش است

ترسم ای دوست که بادی ببرد ناگه ام ۳۶۱ - ۴

در این غزلها خبر از بهار و سر سبزی و شادابی به واسطه باد داده شده:

باد: ۲۱ - ۴، ۴۱ - ۱، ۴۸ - ۶، ۵۸ - ۵، ۱۰۱ - ۹، ۱۰۲ - ۵، ۱۴۵ - ۳، ۱۴۷ - ۱،
۱۴۷ - ۲، ۱۶۶ - ۳، ۱۷۳ - ۴، ۲۱۶ - ۹، ۲۲۵ - ۷، ۲۳۱ - ۵، ۲۴۰ - ۱، ۲۴۳ - ۱، ۲۷۴
۵ - ۳۰۰، ۳ - ۳۲۹، ۴ - ۳۵۴، ۶ - ۳۵۷، ۲ - ۳۸۸، ۴ - ۳۹۰، ۱ - ۴۱۴، ۷ - ۴۸۴،
۴۸۹ - ۱۲، ۴۹۳ - ۳ و ۴.

نسیم: ۶ - ۵، ۱۳ - ۳، ۳۰ - ۲، ۳۲ - ۳، ۶۰ - ۷، ۶۶ - ۲، ۷۹ - ۱، ۸۱ - ۵، ۹۹ - ۷،
۱۱۰ - ۴، ۱۱۴ - ۸، ۱۲۲ - ۸، ۱۳۰ - ۶ و ۷، ۱۴۲ - ۵، ۱۴۴ - ۳، ۱۴۵ - ۳، ۱۴۷ - ۱،
۱۹۳ - ۶، ۲۳۱ - ۵، ۲۳۴ - ۲ و ۷، ۲۳۸ - ۳، ۲۴۷ - ۲، ۲۶۹ - ۱، ۲۷۵ - ۳، ۳۰۲ - ۱،
۳۰۳ - ۱، ۳۳۲ - ۸، ۳۳۳ - ۷، ۳۷۴ - ۳، ۳۸۵ - ۲، ۳۹۲ - ۴، ۴۰۰ - ۶، ۴۱۱ - ۲،
۴۱۶ - ۱، ۴۵۴ - ۱، ۴۷۲ - ۱، ۴۷۴ - ۶، ۴۷۶ - ۱.

صبا: ۱ - ۲، ۹ - ۲، ۱۶ - ۶، ۳۱ - ۷، ۳۴ - ۳، ۹۳ - ۸، ۹۵ - ۴، ۱۱۲ - ۶، ۱۳۰ - ۱ و
۸، ۱۴۵ - ۵، ۱۴۶ - ۱، ۱۴۷ - ۱، ۱۷۳ - ۴، ۱۷۴ - ۱، ۱۷۵ - ۱، ۱۷۶ - ۸، ۱۹۵ - ۴،
۲۱۶ - ۹، ۲۴۳ - ۱، ۲۴۸ - ۱ و ۷، ۲۴۹ - ۱ و ۲ و ۴، ۲۸۰ - ۱، ۲۸۱ - ۳ و ۴، ۳۳۳ - ۷،
۳۵۷ - ۶، ۳۸۴ - ۳، ۳۸۸ - ۲ و ۴، ۴۰۰ - ۶، ۴۴۶ - ۱، ۴۵۲ - ۹، ۴۶۱ - ۶، ۴۶۷ - ۶،
۴۸۱ - ۸، ۴۹۴ - ۵.

در غزلهای زیر باد خبر از خزان و بر باد رفتن حیات و آرزو می دهد:

باد: ۷ - ۳، ۸ - ۴، ۲۵ - ۷، ۳۷ - ۱، ۴۸ - ۸، ۱۰۰ - ۴، ۱۲۴ - ۲، ۱۲۸ - ۳، ۱۳۴ - ۱،
۱۳۶ - ۱، ۱۶۹ - ۲ و ۴، ۲۰۱ - ۵، ۲۲۰ - ۲، ۴۲۹ - ۸، ۴۳۷ - ۶، ۴۷۷ - ۵، ۴۹۵ - ۶.
نسیم: ۳۶ - ۱، ۵۱ - ۶، ۱۳۹ - ۵، ۱۴۰ - ۶.

صبا: ۱۲۰ - ۵، ۱۲۹ - ۵، ۱۳۶ - ۱، ۱۹۵ - ۲، ۲۲۶ - ۱۰، ۲۲۹ - ۴، ۳۳۷ - ۲، ۳۷۰ - ۲.

نتیجه:

در این مقاله نقش باد و جلوه‌های آن چون صبا، نسیم و شمال به عنوان عامل پیوند عاشق و معشوق از منظر حافظ شیرین سخن با تصویرگریهای زیبای او به تحریر درآمد و معلوم گردید که باد مایه آرامش احوال درونی و بیرونی شاعر در فراق یار خویش می‌باشد که با آن در خلوت خود راز می‌گوید و گاه آن را جانشین یار چون باد خود می‌داند و آشکارا او را به سوی یار ناپیدای خویش روانه می‌سازد. در عین حال باد را مظهر ناپایداری و بی وفایی جهان می‌داند.

ذره خاکم و در کوی توام جای خوشست

ترسم ای دوست که بادی ببرد ناگام

غزل ۳۶۱ - بیت ۴

منابع و مأخذ:

- ۱- آیینہ جام، دکتر عباس زریاب خوبی، انتشارات علمی، چاپ اول، ۱۳۶۸.
- ۲- از کوچه رندان، دکتر عبدالحسین زرین کوب، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۶۶.
- ۳- حافظ شیرین سخن، دکتر محمد معین، به کوشش دکتر مهدخت معین، انتشارات معین، چاپ اول، ۱۳۶۸.
- ۴- حافظ نامه، بهاءالدین خرمشاهی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۶۷.
- ۵- دیوان خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، به اهتمام: محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، کتابفروشی زوّار.
- ۶- دیوان غزلیات مولانا شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، به کوشش دکتر خلیل خطیب رهبر، انتشارات صفی علی شاه، چاپ چهارم، ۱۳۶۶. (نسخه اساس کار تحقیق).
- ۷- ذهن و زبان حافظ، بهاءالدین خرمشاهی، نشر نو، چاپ سوم، ۱۳۶۷.
- ۸- سیری در شعر فارسی، دکتر عبدالحسین زرین کوب، انتشارات علمی، چاپ سوم، ۱۳۷۱.
- ۹- شرح اصطلاحات تصوف، دکتر سید صادق گوهرین، جلد ۲ - ۱، انتشارات زوّار، چاپ اول،

- ۱۳۶۷.
- ۱۰ - فرهنگ اشعار حافظ، دکتر احمد علی رجائی بخارائی، انتشارات علمی، چاپ چهارم، ۱۳۶۶.
- ۱۱ - فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، شش جلدی، چاپ هشتم، ۱۳۷۱.
- ۱۲ - لغتنامه دهخدا، علی اکبر دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳ - ماجرای پایان ناپذیر حافظ، دکتر محمد علی اسلامی ندوشن، انتشارات یزدان، چاپ دوم، ۱۳۷۴.
- ۱۴ - مکتب حافظ، دکتر منوچهر مرتضوی، انتشارات توس، چاپ دوم، ۱۳۶۵.
- ۱۵ - نقش آفرینیهای حافظ، دکتر خسرو فرشیدورد، انتشارات صفی علی شاه، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- ۱۶ - نقش بر آب، دکتر عبدالحسین زرین کوب، انتشارات سخن، چاپ سوم، ۱۳۷۴.

